Eugenia CRIŞAN

Biblioteca Judeţeană "Astra" Sibiu
"Astra" County Library Sibiu

Patrimoniu sibian. O carte manuscrisă din Ocna Sibiului

Sibiu Patrimony. A Manuscript Book from Ocna-Sibiului

In the collections of manuscript books from "Astra" Library – Sibiu we can find the integral copy of the Romanian text from Dimitrie Cantemir philosophical work *"Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul"* [The Divan or the Argument of the Wise Man with the World or the Judgement of the Soul with the Body], printed in Iasi in the 30-th of August 1698. The author of this first copy – dated 1703 – is the priest Ioan from Ocna Sibiului who, settled in Wallachia at Constantin Brâncoveanu's Court, brought money to rebuild the church but the earliest printings as well. Inspired by the moralizing contents of the Divan, priest Ioan turns its copy into a spring of knowledge for generations of Romanians from Transylvania.

Keywords: Dimitrie Cantemir, manuscript book, "Astra" Library

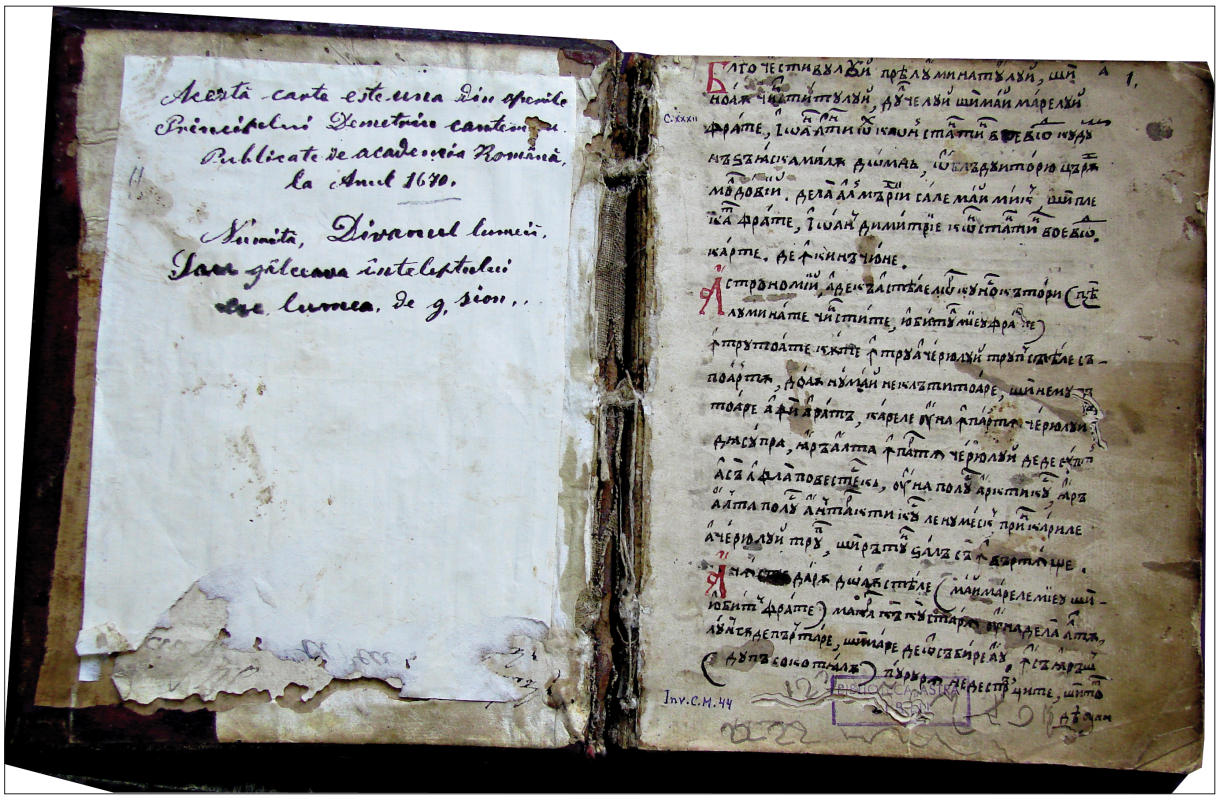
Institution's address: str. George Bariţiu 5, 7, Sibiu, tel: 069/210551, fax: +40 269 215775,
e-mail: *bjastrasibiu@yahoo.com*

Volumul înregistrat în colecţia de carte manuscrisă a Bibliotecii ASTRA la cota 44, datând de la începutul veacului al XVIII-lea, înmănunchiază două scrieri având drept numitor comun o temă cu largă circulaţie în epocă: raportul între trup şi suflet, între materie şi spirit.

Prima parte a manuscrisului cuprinde copia integrală a textului românesc din lucrarea filosofică de tinereţe a lui Dimitrie Cantemir, *DIVANUL sau gâlceava înţeleptului cu lumea sau giudeţul sufletului cu trupul*, copie realizată după prima ediţie a operei tipărită la Iaşi în 30 august 1698. Lipsesc din manuscris, comparativ cu modelul original, foaia de titlu, deteriorată şi ruptă prin manipulare îndelungată, „stihurile pre herbul ţării", din partea introductivă, precum şi cuvântul tipografilor Atanasie şi Dionisie, care încheie volumul tipărit.

În a doua sa parte manuscrisul înserează o lucrare mai puţin cunoscută în literatura epocii: *Înţeleptului Barnaba minunată arătare a vederii lui cu pildă tuturor.*

Descrierea amănunţită a primului manuscris din coligat o face în 1943 Ştefan Paşca, într-un studiu publicat în revista „Limbă şi literatură”, insistând asupra aspectelor lingvistice, fără a uita să semnaleze ideea circulaţiei operei cantemiriene în mediul cărturăresc transilvănean[1]. În catalogul cărţii româneşti manuscrise din colecţiile Bibliotecii ASTRA din 1970[2] şi într-un studiu publicat în 1988, în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D.Xenopol” din Iaşi[3], cercetătorul Mircea Avram analizează şi reintroduce în circuitul ştiinţific manuscrisul sibian. Autorul insistă mai mult asupra celui de al doilea manuscris, mai puţin cercetat, atribuindu-l celui care cu certitudine a copiat primul manuscris: preotul Ioan din Ocna Sibiului, care ar fi legat laolaltă cele două lucrări înrudite prin tematică şi mesaj moral-religios. Datarea copiei *Divanului* este certă. Ea apare pe ultima filă, alături de numele copistului: „mai 15 zile: ai 1703 în zilele Craiului de Buda Iosif Leopold. Scris-am eu popa Ioan din Vizogna”. Pentru cel de al doilea, cercetări de grafologie, de filigran şi de conţinut urmează să infirme sau să confirme ipoteza paternităţii.

Important de subliniat este faptul că la începutul secolului al XVIII-lea, la numai cinci ani de la tipărire, *Divanul* lui Cantemir a stârnit un astfel de interes şi ecou în epocă încât, un preot din Ardeal simte nevoia executării unei copii pentru biserica lui. Este prima dintre cele patrusprezece copii manuscrise şi alte trei variante prescurtate sau prelucrate ale *Divanului*, în limba română, cunoscute până în momentul apariţiei cărţii menţionate sub egida Academiei, ediţie îngrijită, cu un amplu studiu introductiv şi comentarii aparţinând lui Virgil Cândea, în 1974[4]. Dintre acestea, şapte sunt din Transilvania, şapte din Moldova şi trei din Ţara Românească, circulând în medii cărturăreşti şi în variante populare în întreg Ardealul românesc. Acestora li se adaugă o altă copie executată la Petersburg, imediat după moartea autorului. Aceasta ajunge la Viena iar de aici, prin mijlocirea lui Inochentie Micu Klein, pătrunde în mediul cărturăresc al Şcolii Ardelene şi o alta, datând din anii 1756 -1757, făcută de Constantin Dimitrievici din Romanaţi, este semnalată la Blaj[5].

Exemplarul deţinut de Biblioteca ASTRA a circulat în spaţiul Mărginimii Sibiului. La începutul secolului al XIX-lea, el a fost cumpărat de către obştea bisericească a Răşinariului, înainte de a ajunge în patrimoniul ASTREI, aşa după cum rezultă din două însemnări de la filele trei şi treizeci ale manuscrisului: „Această carte ce se numeşte Divanul lumii s-au cumpărat şi plătit cu bani ai bisericii zloţi 6 creiţari 10 în anul 7/1/822 martie 28 – dar cine s-ar ispiti a o înstrăina de la S. Biserică la a doua venire a lui Hs. să-i stea în loc de Pârâş...

Bucur Droc D./ascăl/în Răş/inari/". Iar a doua: „Această carte ce se numeşte DIVANUL LUMII iaste a Sfintei Biseareci cei neunite a Răşinariului ce iaste S. Hramul Pre Cuvioasa Paraschiva dar cine s-ar ispiti a o înstrăina acelui om singur Hs. îi va sta împotrivă la ziua judecăţii fiindcă au golit Sfânta Biserică de odor scump. Scris în Răşinari. Anul /1/825. Bucur Droc Das/căl/".

În cele ce urmează vom aduna frânturile de ştiri ajunse până la noi despre autorul primei copii atestate a *Divanului*.

Din informaţiile lacunare şi fragmentare putem reconstitui totuşi personalitatea puternică a preotului Ioan din Ocna Sibiului. Prin compararea semnăturii de la sfârşitul manuscrisului în discuţie cu cea de pe primul act al unirii bisericii ortodoxe ardelene cu Roma catolică, de la 10 iunie 1697, unde „protopopul Ioan din Vizogna", împreună cu Vlădica Teofil şi alţi zece protopopi îşi depune semnătura, cercetătorul Mircea Avram opinează că ar fi vorba de aceeaşi persoană. Aceasta nu-l împiedică să plece în aceeaşi perioadă în Ţara Românească, la curtea lui Constantin Brâncoveanu, pentru a solicita sprijinul domnitorului în vederea reconstrucţiei bisericii româneşti din Ocna Sibiului, ctitorie a voievodului Mihai Viteazul. Pentru refacerea bisericii, Brâncoveanu acordă popii Ioan,1000 de florini ungureşti şi „alte însemnate ajutoare" pentru a continua ridicarea edificiului din zidărie[6].. Printre aceste ajutoare, ar putea să fie şi potirul datat în 1703, amintit de Vasile Drăguţ printre odoarele bisericii din Ocna Sibiului[7]. Reconstrucţia bisericii românilor din Ocna Sibiului a început în anul 1698 sub isprăvnicia energică a preotului Ioan, fiind terminată în 1700 sau 1701, după cum rezultă din descifrarea diferită pe care cercetătorii o fac inscripţiei de pe tabloul păstrat într-o frescă din pronaosul monumentului[8]. Tabloul reprezintă doi bărbaţi în costume de epocă susţinând cu mâna stângă, respectiv cu cea dreaptă, macheta bisericii ctitorite. Dacă în privinţa personajului din stânga nu există dubii, el reprezentându-l pe Constantin Brâncoveanu, imaginea din dreapta a fost atribuită de unii cercetători popii Ioan din Ocna, atât datorită rolului jucat în reconstrucţia bisericii, cât şi faptului că în inscripţia votivă de pe frescă, în zona acestui misterios personaj apare numele lui[9]. Noi susţinem opinia regretatului Vasile Drăguţ, care atribuie imaginea din stânga lui Mihai Viteazul, primul ctitor al bisericii[10]. Argumentelor sale le adăugăm observaţia că în spiritul de ierarhizare volumetrică specific iconografiei ortodoxe, în tradiţia artei bizantine, izocefalia celor două personaje exclude de la alăturarea cu Brâncoveanu, atât pe preotul Ioan, cât şi pe unul dintre fiii voievodului, personajul fiind unul de acelaşi rang cu el. Şi cine putea fi acesta dacă nu marele Mihai Viteazul, primul ctitor al bisericii din Ocna Sibiului?

Fără a intra în alte detalii ale problematicii monumentului ridicat prin străduinţa popii Ioan, a cărui trăinicie a depăşit vitregiile vremii, trebuie să menţionăm că el este rodul unei intense colaborări între românii de pe ambele versante ale Carpaţilor, influenţa arhitecturii şi picturii bisericeşti muntene fiind pregnantă. Biserica a servit drept model pentru numeroase edificii de cult ale românilor ortodocşi din sud-estul Transilvaniei[11].

În timpul pelerinajelor sale la curtea lui Constantin Brâncoveanu a putut popa Ioan din Ocna Sibiului să ia contact cu *Divanul,* proaspăta carte ieşită din teascurile tiparniţei ieşene, aparţinând tânărului erudit Dimitrie Cantemir, fratele domnului Moldovei. Şi iată-l pe modestul preot al tăietorilor de sare şi ţăranilor din Ocna Sibiului atras în aşa măsură de conţinutul moralizator al cărţii, încât, trecând peste „stilul greoi şi lectura dificilă"[12], se hotărăşte fără zăbavă să-l copieze spre a-şi face provizii de hrană sufletească pentru noul locaş.

Mai ştim astăzi cu certitudine că părintele Ioan a trăit cel puţin până în anul 1723, când inscripţia de pe tabloul votiv îl atestă drept „ispravnic" al construcţiei şi picturii bisericii.

Iată cum un harnic păstor de suflete româneşti dintr-un târg transilvănean primeşte un generos ajutor de la domnitorul Ţării Româneşti pentru a reconstrui ctitoria unui ilustru înaintaş, a cărui amintire era atât de vie în memoria românilor ardeleni încât consideră de datoria lor să-l imortalizeze alături de proaspătul ctitor. Iar la curtea acestuia, părintele Ioan găseşte nu numai înţelegere şi florini ungureşti ci şi cele mai proaspete tipărituri ale fraţilor de dincolo de Milcov, chiar dacă familia domnitoare moldoveană nu era agreată de voievodul muntean. Din copia *Divanului* lui Dimitrie Cantemir, popa Ioan face un izvor de învăţătură pentru generaţiile de români ardeleni.

Această perpetuă circulaţie a oamenilor, a cărţilor şi ideilor, ilustrată exemplar de popa Ioan din Vizogna şi de manuscrisul său, este temelia unităţii şi perenităţii în istorie a poporului român.

Note:

1. Ştefan Paşca, *Des copies du „Divan" de Démètré Cantemir en Transylvanie*. Extrait. „Langue et literature", Buletin de la Section literaire, Vol.II, Bucureşti, 1943, p. 119 -124.
2. Mircea Avram, *Carte românească manuscrisă*, Sibiu,1970, p. 11 şi p. 15. În anul 1973, istoricul Grigore Ploeşteanu publica în revista „Vatra", an III, nr. 8 din 20 august, un studiu despre receptarea personalităţii, ideilor şi operei lui Cantemir în Transilvania, semnalând cartea în discuţie ca fiind cea dintâi lucrare cantemiriană cunoscută pe teritoriul Transilvaniei. Vezi şi: Grig. Ploeşteanu, *Receptarea operei şi a personalităţii lui Dimitrie Cantemir în Europa*, Târgu-Mureş, Editura Veritas, 2007, p. 259.
3. Idem, *Două manuscrise moral filozofice din colecţiile bibliotecii „Astra"*. Extras din Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", Iaşi, 1988, p. 307-309.
4. Dimitrie Cantemir, *Divanul*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1974.
5. Idem, *Prefaţă*, p. 5. Acestor copii li se adaugă o versiune grecească şi alta în limba arabă, după care se cunosc unsprezece copii, *Divanul* având relevanţă europeană şi universală.
6. Corneliu Creangă, *Contribuţia lui Constantin Brâncoveanu la zidirea unei biserici în Ocna Sibiului*, în: „Mitropolia Ardealului", XI, nr. 1-3, p. 154.
7. Vasile Drăguţ, *Un portret necunoscut al lui Mihai Viteazul. Însemnări privind biserica din Ocna Sibiului*, în „Buletinul Monumentelor Istorice", XLI, nr. 4, 1972, p. 61.
8. Nicolae Iorga, care a cercetat monumentul, descifra, la începutul secolului nostru următorul text: „Constantin Basarab Brâncoveanul au făcut biserica, 1701; s-au zugrăvit leat 1723 (astupat) şi fiind preot popa Ioan ot Vizocnă la acest lucru". *Apud*: Vasile Drăguţ, *op.cit*., p. 62.
9. N. Iorga, *Inscripţii şi însemnări ardelene şi maramureşene*, vol. II, Bucureşti, 1906, p. 139.
10. Corneliu Creangă, în lucrarea citată, propune textul: „Constantin Basarab Brâncoveanu care a făcut biserica aceasta; făcută (leat) 1700 şi s-au zugrăvit leat 1723 şi fiind ispravnic popa Ioan ot Vizogna la acest lucru". *Apud*: C. Creangă, *op. cit*., p. 153. În deceniul opt al secolului nostru, Vasile Drăguţ mai putea descifra următoarele: „...biserica şi s-a zugrăvit leat 1723, şi fiind ispravnic popa Iion (sic!) ot Vizogna la acest lucru". *Apud:* Vasile Drăguţ, *op. cit.*, p. 62
11. Corneliu Creangă, *op. cit*., p. 153. Vezi şi: Mircea Avram, *Carte românească manuscrisă*, Sibiu, 1970, p. 6. Pictorul restaurator Liviu Ciungan, care a curăţat şi restaurat fresca, este de aceeaşi părere. Unul dintre primii cercetători ai monumentului, Ioan Broju crede că este vorba de unul dintre fiii lui Brâncoveanu. Vezi: I. Broju, *Biserica din Ocna Sibiului, 1600 sau 1701?*, Sibiu, 1892.
12. Vasile Drăguţ, *op. cit*., p. 62.
13. Alexandru Avram. *Bisericile româneşti din judeţul Sibiu (sec.XVII – începutul sec. al XIX-lea – valori ale Patrimoniului Cultural Naţional* în „Îndrumătorul bisericesc", 1978, an 126, Sibiu, p. 118.
14. N. Iorga. *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, vol. I, p. 274-275. Consideră *Divanul* „o compilaţie greoaie, rău scrisă şi fără scop..." în cuprinsul căreia „puţini mai pot avea curajul să se rătăcească". *Apud:* Virgil Cândea, *op.cit*., p. 90.

Bibliography

1. Avram, Alexandru. *The Romanian Churches from Sibiu County (17-th century – beginning of the 19-th) – Values of National Cultural Patrimony. Church Guide for the Common Year from Christ 1978,* Year 126, Sibiu.
2. Avram, Mircea. *Manuscript Romanian Book,* Sibiu, 1970.
3. Avram, Mircea. *Two Moral-Philosophical Manuscripts from the Collections of "Astra" Library.* Annual of "A. D. Xenopol" History and Archaeology Institute, Iasi, 1988.
4. Broju, I. *The Church from Ocna Sibiului, 1600 or 1701?*, Sibiu, 1892.
5. Cantemir, Dimitrie. *The Divan.* Edition drawn, introductory study and comments by Virgil Cândea, Academia RSR Printing House, Bucharest, 1974.
6. Creangă, Corneliu. *The Contribution of Constantin Brancoveanu to the Building of a Church in Ocna Sibiului.* The Transylvanian Metropolitan Church, XI, 1966, nr. 1-3.
7. Drăguţ, Vasile. *An Unknown Portrait of Mihai Viteazul. Notes concerning the Church from Ocna Sibiului.* Bulletin of Historical monuments XLI, vol.4, 1972.
8. Iorga, Nicolae. *Inscriptions and Notes from Transylvania and Maramures.* Vol.II, Bucharest, 1906.
9. Iorga, Nicolae, *History of Romanian Literature in the 18-th Century,* vol I, Bucharest, 1901.
10. Paşca, Stefan, *Des copies du „Divan" de Démètré Cantemir en Transylvanie/Copies of Dimitrie Cantemir's „Divan" in Transylvania*. Extrait. „Langue et literature", Buletin de la Section literaire, Vol.II, Bucureşti, 1943, Ploeşteanu, Grigore. *European Interception of Dimitrie Cantemir's Work and Personality. Studies and Articles.* Targu-Mures, Veritas Printing House, 2007.